

Katwijk – De School voor de Zeevaart aan de Sluisweg in Katwijk aan Zee moet een gemeentelijk monument worden. Dat schrijft de Stichting Leefbaar Katwijk aan het college van Burgemeester en Wethouders. Volgens de stichting gaat het hier om een gebouw uit de wederopbouwperiode, dat speciaal is gebouwd voor het visserijonderwijs. Het gebouw kwam in 1953 tot stand nadat een eerder schoolgebouw te klein was geworden

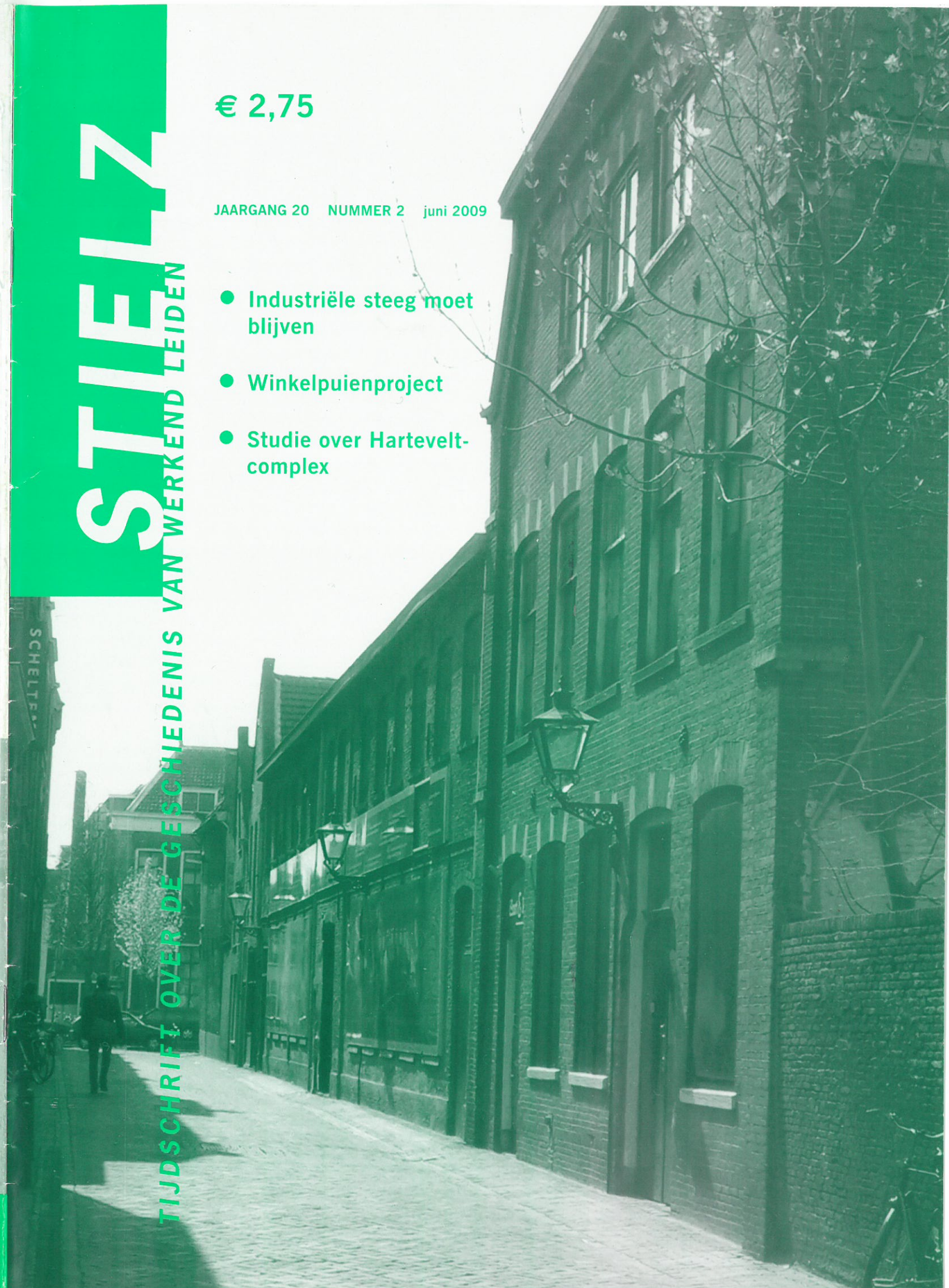
STIELZ

TIJDSCHRIFT OVER DE GESCHIEDENIS VAN WERKEND LEIDEN

€ 2,75

JAARGANG 20 NUMMER 2 juni 2009

- Industriële steeg moet blijven
- Winkelpuienproject
- Studie over Hartevelt-complex

Colofon

Stielz Jaargang 20 (2009) Nummer 2
ISSN 0928-9437

Stielz stond oorspronkelijk voor StielZaken als uitgave van de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (Stiel). Deze stichting ijvert voor de opsporing en behoud van monumenten van bedrijf en techniek in Leiden en omgeving. Stiel verstaat onder monumenten niet alleen oude fabrieken, maar ook winkels, pakhuizen, bruggen, stations en nutsbedrijven. Sinds de oprichting van de stichting in 1987 is dankzij haar inspanningen een groot aantal complexen op de plaatselijke en landelijke monumentenlijsten geplaatst. Verder onderzoekt en beschrijft Stiel de geschiedenis van Leiden als vooraanstaande industriestad. Met de ondertitel 'geschiedenis van werkend Leiden' gaat dit blad een stapje verder dan de formele doelstelling van de stichting: de beschrijving van de recente sociaal-economische geschiedenis van Leiden en omgeving.

Secretariaatsadres Stiel

Postbus 4021, 2301 RA Leiden. Tel. 071-5125877; e-mail: info@stiel-leiden.nl. Nieuwe donateurs, die ons werk willen steunen, kunnen zich voor minimaal € 15 per jaar aanmelden. Bedrijfsdonateurs betalen minimaal € 50 met recht op een advertentie in dit blad. Het verschuldigde bedrag kan worden overgemaakt op Postbank 10.39.391. Donateurs ontvangen het blad gratis. Losse nummers € 2.75.

Website Stiel:

www.stiel-leiden.nl

Redactie Stielz

Wibo Burgers, De Fruittuinen 70, 2132 NZ Hoofddorp, tel.023-5632725, e-mail: wibo.burgers@wxs.nl. Stielz volgt de spellingregels van het Witte Boekje (Genootschap Nederlandse Taal).

Distributie

Mevr. N. Bavelaar, Hugo de Grootstraat 28, 2311XX Leiden, tel. 071-5149863.

Druk

Elvé Leiden

Ontwerp omslag en concept binnenwerk

Donna Smith

Lay out

Grafisch Bureau Christine van der Ven, Voorschoten

Medewerkers aan dit nummer

Niek Bavelaar is 'huisfotograaf' van STIEL. Tel. 071-5149863; e-mail: n.bavelaar@zonnet.nl. Wibo Burgers is journalist en kunsthistoricus. Francien Durand is medewerker van de Unit Monumenten & Archeologie van de gemeente Leiden. Joop Gijsman is oud-ondernemer en penningmeester van STIEL. Gerard van Hees is voorzitter van STIEL. Michiel Rohlof is kunsthistoricus in Leiden. Gerard Telkamp is historicus in Leiden.

Stielz komt tot stand dankzij steun van de volgende Leidse bedrijven
Dieben BV Beheersmij

Bestuur Stichting Industrieel Erfgoed Leiden
G. van Hees, voorzitter, drs. J.W. Wesseldijk, secretaris, J.J. Gijsman, penningmeester, mr. H.J. Korthof, tweede secretaris, mr.ir. L. Barendregt, P. Büring, drs W.B. Burgers, mr. J.J. Turenhout.

Ere-voorzitter: Ing. H.J. Budel

REDACTIONEEL

De Lakenhal

Met enige zorg volgen wij de verrichtingen van het Stedelijk Museum De Lakenhal. Het museum bereidt zich voor op een herschikking met als belangrijkste thema: minder geschiedenis en meer kunst, zo bleek op een vergadering van belangstellenden in de Lakenhal. Dat geeft te denken. Onze stichting heeft in het recente verleden op een goede wijze zaken gedaan met het museum. Objecten die de historie van de Leidse bedrijven in beeld brengen, vonden meestal een goed onderdak bij het museum. Dat gold evenzeer voor kunst die op ons pad kwam. Een voorbeeld daarvan is een muurschildering van Eppo Doeve, die mede door toedoen van STIEL bij het museum De Lakenhal terecht kwamen.

Is dit alles nu opeens voorbij? Wij kunnen ons dat niet voorstellen, zeker niet wanneer we denken aan de opvatting van mr.dr. J.C. Overvoorde, directeur van het museum in 1924: *'De kern van de verzameling werd oorspronkelijk gevormd door de op het Stadhuis aangetroffen schilderijen en de nog aldaar en bij de gestichten berustende oude voorwerpen. Hierdoor kreeg het museum een sterk sprekend zuiver Leidsch lokaal-historisch karakter, hetwelk ook bij latere aankopen, op de afdeling schilderijen na, op den voorgrond stond, door in het bijzonder datgene bijeen te brengen, wat een bijdrage kon geven tot de kennis van de geschiedenis van de stad met hare instellingen en van de levenswijze van hare ingezetenen.'*

Het museum was hierdoor in den grond verschillend van een kunst- of kunstnijverheidsmuseum, alwaar de voorwerpen om hunne kunstwaarde of om de wijze van bewerken zijn bijeengebracht, terwijl bij de Lakenhal steeds het verband van de stad als richtsnoer gold.'

Duidelijke taal, die ook in deze tijd nog geldig is. Natuurlijk: de Lakenhal heeft ook een taak ten opzichte van de kunst en dan bij voorkeur kunstuitingen, die op welke wijze dan ook met Leiden verbonden zijn. Maar de Lakenhal moet ook het museum blijven dat de geschiedenis van Leiden in al haar facetten levendig houdt. Met name ook de sociale omstandigheden, de herinnering aan de grote textiel- en metaalfabrieken en het drukkerijverleden. Hoe je het ook wendt of keert, de Lakenhal heeft hier een belangrijke taak, die niet verloochend kan worden!

Wibo Burgers

Omslagfoto: Leidens laatste industriële steeg.

INHOUD

3

Laatste industriële steeg van Leiden behouden

4

Historische winkelpuizen in oude glorie herstellen

8

Harteveld-complex krijgt opknapebeurt

11

Rubriek Monument: Hotel in watertoren aan Wantij

13

Verdwindend industrieel verleden van Vogelwijk

15

Uit Leiden & regio

INFORMATIEBIJEENKOMST OVER MUZIEKCENTRUM LAATSTE INDUSTRIËLE STEEG VAN LEIDEN BEHOUDEN

Als het aan de gemeente ligt, blijft de Marktsteeg zoveel mogelijk bewaard als 'laatste industriële steeg van Leiden'. Dat zei wethouder Jan-Jaap de Haan op de eerste, in april gehouden informatiebijeenkomst over het project Muziekcentrum De Nobel.

Dit project, dat voorziet in de bouw van een muziekcentrum in het voormalige pand van de gebrs. De Nobel, verkeert in de eerste fase van ontwikkeling. De (Europese) aanbesteding van het project heeft in maart plaatsgevonden, er is een programma van eisen opgesteld en nog voor het eind van het lopende jaar zal een intentieovereenkomst worden getekend door de gemeente Leiden en de in oprichting zijnde beheersorganisatie voor het muziekcentrum.

In september a.s. zal de betrokken raadscommissie een eerste schets gepresenteerd krijgen. Vervolgens zal een nog aan te trekken architect het plan nader uitwerken. Het definitieve ontwerp voor het muziekcentrum, dat een grote en een kleine zaal krijgt, is midden volgend jaar te verwachten. De bouw zal enkele jaren vergen. In 2014 zal het nieuwe Leidse muziekcentrum gereedkomen. Projectleider is Simone Eefting-Bezuijzen.

De Marktsteeg in zijn huidige gedaante.

De Marktsteeg met transportbrug in vroeger tijden.

Het beschikbare terrein tussen Marktsteeg, Lammermarkt, de Lange Scheistraat en de Oude Singel is niet geheel nodig voor het muziekcentrum. Wat er met de overblijvende grond gebeurt wordt nog bekeken. Verder moet er een nieuw bestemmingsplan komen voor het terrein. Bij de ruimtelijke aspecten van het plan wordt aandacht geschonken aan de Marktsteeg zoals die nu is. Belangrijk is 'het behoud van het gevoelbeeld, dat een unieke, industriële beeldkwaliteit heeft'. De gemeente is voornemens de panden aan de Marktsteeg aan te wijzen als gemeentelijk monument. Overigens werkt de gemeente samen met de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (STIEL) om de oorspronkelijke uitstraling van dit industriële erfgoed zo goed mogelijk te bewaren.

HISTORIE

De panden van het Nobelcomplex, aan de Marktsteeg 4-8, werden in 1850 gebouwd voor de Tras- en Pleisterfabriek van Paternotte. In 1886 bouwde de dekenfabriek Scheltema Marktsteeg 10 en nam de panden 4-6 over. Het pand aan de Marktsteeg is lange tijd

verbonden geweest met het gebouw aan de overkant door middel van een inmiddels afgebroken loopbrug.

In 1893 kwam het verouderde bedrijf in handen van Cornelis Wassenaar. Hij besloot tot een grote renovatie. Vanaf 1913 maakte het bedrijf steeds meer gebruik van elektromotoren voor het spinnen, weven, ruwen, volen, wassen en andere fasen van het productieproces. Het einde van de fabriek kwam onverwacht in 1958. Orders bleven uit en het bedrijf was te klein om het tijdelijk ineenzakken van de vraag op te vangen.

De firma De Nobel kocht de gebouwen en vestigde hier een handel in lompen en oude metalen. Op aandrang van de gemeente heeft dit bedrijf de gebouwen verlaten in 1987. Daarna heeft het gebouw nog gediend als opslagplaats voor een duivensportvereniging en als repetitieruimte voor een fanfarekorps. Een gedeelte van de fabriek is nog enige jaren in gebruik geweest als cultureel centrum annex café De Droom-fabriek. ■

GEMEENTE KOMT MET NIEUWE SUBSIDIEREGELING HISTORISCHE WINKELPUIEN IN OUDE GLORIE HERSTELLEN

Winkelpuien in de Leidse binnenstad herbergen achter een moderne pui soms nog delen van hun historische opzet. Hoewel er in de loop der jaren vele gevels zijn aangepast aan moderne ideeën over winkelpuien en veel gevels zijn ontsierd met grote reclame-uitingen, valt er nog heel wat te ontdekken van de historische kwaliteit van weleer. De gemeente Leiden initieerde het project "Historische Winkelpuien" en een nieuwe subsidieregeling (SHS) om de Leidse winkelier te stimuleren zijn pui waar mogelijk in oude glorie te herstellen.

Winkels in Leiden

Winkels en warenhuizen zijn niet meer weg te denken uit ons dagelijks leven. Winkelen is tegenwoordig een vorm van vrijetijdsbesteding en trekt vele bezoekers naar de stad. Een verscheidenheid aan winkels biedt diverse waren aan, vaak geconcentreerd in enkele straten van een stad of wijk, of in moderne, complete winkelcentra.

In het oude centrum van Leiden zijn vooral de hoofdaders Haarlemmerstraat en Breestraat, met hun omringende straten, uitgegroeid tot een winkelgebied met een zeer compleet aanbod¹. Oude historische winkelpuien zijn echter niet overal meer te herkennen. De puien hebben vaak een moderne invulling gekregen. De toepassing van (goedkope) plaatmaterialen en grote glasoppervlakken is heel gewoon voor het in grote etalages tonen en aanprijzen van artikelen. In onze consumptiemaatschappij kijken we niet meer op van deze massa-aanbiedingen, daar waar de winkeliers zich concentreren; het is mooi meegenomen

dat ze allemaal bij elkaar zitten, want dit maakt vergelijken in aanbod, prijs en kwaliteit eenvoudig.

Ruim voor de ontwikkeling van onze huidige winkelstraten, werd het stadsbeeld veel meer gekenmerkt door woonhuizen. Koopwaar en producten werden verhandeld op de markt, aan de deur verkocht, of bij de boer verkregen. Ambachtelijke goederen verkocht de ambachtsman vanuit zijn werkplaats.

In de loop van de negentiende eeuw treedt hierin verandering op, wanneer handel en nijverheid opbloeien door de ontwikkeling van industriële productieprocessen. Op grote schaal geproduceerde consumptiegoederen vinden hun weg naar 'winkelhuizen', waar de verkoper ze voor de klant – eerst vaak alleen in het voorhuis – uitstalt. Ook etalages en reclamevoering komen op in het straatbeeld, omdat dit voor de winkeliers een manier is om zich te kunnen onderscheiden. De concurrentie steekt de kop op en reclame is het antwoord. Een fraaie winkelpui met uithangborden, sierlijke affiches of opschriften

In eerste instantie richt de gemeente Leiden zich op het verbeteren van het winkelgebied in het oude stadscentrum, maar ook in het omringende gebied kunnen winkeleigenaren gebruik maken van het project. Voor meer informatie of aanmelden kunt u contact opnemen met:
Dhr. W. de Wolf,
Projectcoördinator Historische Winkelpuien
Gemeente Leiden,
Unit Monumenten & Archeologie
Tel.: 071-516 59 09

vormt het handelsmerk van de winkelier om klanten voor zich te winnen.

Aan het begin van de twintigste eeuw kent Leiden een economische bloeiperiode en worden vele winkelpanden gebouwd, onder andere in de stijl van de Jugendstil. Ook bieden nieuwe technieken uitkomst: bouwen met een ijzeren skelet, zodat de muren niet meer dragend hoeven te zijn. Dit maakt het mogelijk grote glaswanden te maken, zodat koopwaar goed zichtbaar achter glas in de etalages uitgesteld kan worden. De etalages krijgen, naast reclame, een steeds meer bepalende invloed op het beeld en de beleving van de winkelstraat.

In de tweede helft van de twintigste eeuw worden de kleine zelfstandige winkeliers geconfronteerd met de opmars van winkelketens. Grotere winkels vestigen zich over meer dan één pand en eisen een belangrijk aandeel op in de straat². Hiermee verandert het gevelbeeld in de winkelstraten ingrijpend. Waar eens

in een uiteenlopende aaneenschakeling van panden kleine winkeltjes gevestigd waren, strekken zich nu brede monotone winkelpuien uit, zonder rekening te houden met de vorm en diversiteit van de bovenstaande gevels. Juist deze samenhang tussen de winkelpuien met de bovenstaande gevels is belangrijk voor de beleving van het straatbeeld en het winkelgebied. Bovendien is de onderlinge architectuurrelatie mede bepalend voor de historische kwaliteit en het monumentale karakter van de oude binnenstad.

Investeren in etaleren

Ondanks de vele metamorfosen die winkelpuien soms ondergaan, hoeft toch niet alle historische waarde verloren te zijn gegaan. Het komt voor dat een pui volledig is verwijderd om ruimte te bieden aan een geheel nieuwe invulling. In andere gevallen is de oude pui ingepakt en nog (gedeeltelijk) aanwezig achter hedendaagse afwerking, glaspuien en reclameborden. Een eerste inventarisatie doet vermoeden dat veel van de historische winkelpuien weer zichtbaar gemaakt kunnen worden, of zelfs te reconstrueren zijn aan de hand van onderzoek in archieven en oud beeldmateriaal. De gemeente Leiden is hiertoe in het voorjaar van 2008 gestart met het project "Historische Winkelpuien". Een project aansluitend op het College Programma Binnenstad (2007), dat erop gericht is de kwaliteit van de binnenstad op allerlei punten te verbeteren. Met de verruiming van de Subsidieregeling Historische Stadsbeeld³, biedt de gemeente winkeliers een mogelijkheid om betaalbaar en eenvoudiger hun winkelpui in oude luister te herstellen. De gemeente stimuleert met een bijdrage in de kosten van het on-

ADVERTENTIE

Dirk van Eck-Stichting Sociale en economische geschiedenis Leiden en omstreken

De Dirk van Eck-Stichting brengt de sociale en economische geschiedenis van Leiden en omstreken onder de aandacht van een breed publiek. We organiseren filmavonden en lezingen, we zetten ons in voor het behoud archieven en we geven boeken en dvd's uit. Donateurs van de stichting ontvangen het Jaarboek der sociale en economische geschiedenis van Leiden en omstreken gratis.

Voor meer informatie over ons en onze komende activiteiten kunt u contact opnemen met:

Dirk van Eck-Stichting
Postbus 849
2300 AV Leiden
email: info@dirkvaneck.nl

www.dirkvaneck.nl

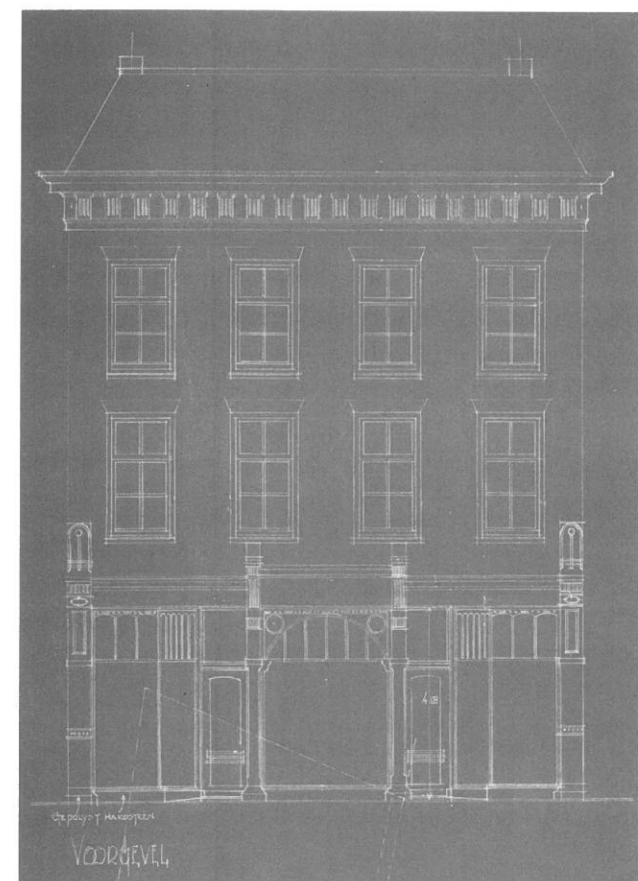
derzoek en het ontwikkelen van een ontwerp, dat een kwaliteitsimpuls moet zijn voor de Leidse binnenstad.

Mede in samenhang met het reclamebeleid⁴ ontvangen winkeleigenaren een advies, waarmee zij hun winkelpui verantwoord kunnen vormgeven naar de huidige maatstaven, maar in een historisch kader.

De historische binnenstad vormt het visitekaartje van de stad en moet aantrekkelijk zijn en blijven voor consumenten, zodat de economische impuls, maar ook de waardering voor de stad, hoog blijft. Teneinde een positieve bijdrage van de winkelpuien aan het stadsbeeld te bewaken en waar nodig te versterken is het noodzakelijk de kwaliteiten van de bestaande, oude en recente puien, te waarderen. Al meer dan 90 winkelpuien in het oude stadscentrum zijn op initiatief van de gemeente onderzocht. De eerste resultaten zijn positief en zeer veelbelovend.

Breestraat 161

In 1912 krijgt de bekende architect Leo van der Laan de opdracht om voor het woonhuis Breestraat 161 een plan voor een winkel met bijbehorende winkelpui

Afb. 1: Het ontwerp van Van der Laan is bekend van een tekening met de bestaande situatie 1933, van architectenbureau Ponsen & Lohman, bouwarchief gemeente Leiden.

BOUWHISTORISCHE ANALYSE

Het onderzoek van de bouwhistorische analyse bestaat uit het vastleggen van de huidige situatie (foto's), archiefonderzoek en literatuuronderzoek. Uit het onderzoek volgen een beschrijving met waardestelling, onderbouwd door beschikbaar (historisch) beeldmateriaal en een schetsmatig advies. De uitkomst van de analyse biedt (in materiaal en structuur) een kader voor eventuele reconstructie, herstel of vernieuwing van de pui in de toekomst. Doel is het versterken van de kwaliteit van de openbare ruimte door – waar mogelijk en gewenst – de historische winkelpuien weer zichtbaar te maken. De nog gevonden en aanwezige karakteristieke historische elementen van een pui dienen te worden gerespecteerd en kunnen dienen als uitdaging of uitgangspunt voor een nieuw ontwerp.

Wanneer u als eigenaar of gebruiker concrete plannen heeft voor een reconstructie, dan behoort het laten maken van een uitgewerkt ontwerp door een architect (naar keuze van de gemeente) op basis van de onderzoeksresultaten tot de mogelijkheden.

te maken. (afb. 1) De winkelpui van het brede pand krijgt een puibalk over de gehele gevelbreedte, gedragen door vier gietijzeren kolommen, bekleed met natuursteen. Naast het centrale etalageraam bevinden zich portiekopgangen. Daarbuiten heeft de pui twee etalageramen met in de bovenlichten traceringen met segmentbogen. De pui wordt aan beide zijden afgesloten door hardstenen pilasters ter hoogte van de muurdammen. In de links van het pand gelegen Boomgaardsteeg is de winkelpui één travee doorgezet.

Hoewel uit 1933 een ontwerp voor een nieuwe winkelpui bekend is, blijft deze tot in 1953 ongewijzigd. In opdracht van de firma Lampe maakt architectenbureau Corn. Nap en G.J.P. van Ede uit Arnhem dan een nieuw ontwerp, waarbij een diep portiek centraal in de pui verschijnt, geflankeerd door twee etalages. De gietijzeren kolommen worden vervangen door ronde stalen buiskolommen en het etalageraam aan de Boomgaardsteeg wordt dichtgezet. De pui krijgt een brede omlijsting met marmerstrips, aangebracht op achterliggende constructies. (afb. 2) In 1974 vraagt Lampe vergunning aan voor een wijziging, waarbij de diepe portiek vervalt en bij de winkel wordt getrokken. De entree wordt breder, terugliggend geplaatst en bovendien geaccentueerd door een uitspringend blok in de puilijst, die is bekleed met panelen.

In de jaren '80-'90 van de vorige eeuw is de winkelpui gewijzigd voor een elektronicazaak. De vrijstaande kolommen worden omkleed en de puilijst wordt voorzien van een kleine luifel. (afb. 3)

Van links naar rechts: Afb. 2: Situatie Breestraat 161, anno 1963, foto RACM. Afb. 3: Situatie voorgevel Breestraat 161, anno 1980-1990, foto Unit Monumenten & Archeologie, gemeente Leiden. Afb. 4: Huidige situatie 2009 voorgevel Breestraat 161, gevelindeling van kantoorboekhandel De Kler, foto Unit Monumenten & Archeologie, gemeente Leiden.

De winkelpui wordt momenteel gekenmerkt door aluminium kozijnen met een terugliggende entree, waarin twee ronde vrijstaande kolommen staan. Boven de entree bevindt zich nog het uitspringende blok in de puilijst, nu bekleed met vlakke platen. De muurdammen zijn bekleed met hardsteen inclusief de hoek met de Boomgaardsteeg. (afb. 4)

Uit het onderzoek blijkt dat er geen sporen meer aanwezig zijn van de winkelpui van vóór 1953. Qua vormgeving en afwerking heeft de huidige pui geen historische waarde, omdat de relatie met historische voorgangers ontbreekt. De posities van de muurdammen en de kolommen hebben een hoge historische waarde, omdat ze bepalend zijn voor de structuur en overeenkomen met de indeling van de originele winkelpui uit 1912.

Voor Breestraat 161 is in kader van het project Historische Winkelpuien een opzet zoals de winkelpui van vóór 1953 gewenst, omdat hiermee de pui weer voorzien wordt van bovenlichten. Op basis van het ontwerp van Van der Laan en de tekeningen uit 1933 is de historische pui te reconstrueren. Met een reconstructie kan een puilijst met afmetingen die in verhouding zijn met de - vrijwel ongewijzigde - bovenstaande gevel worden teruggebracht. De situatie van de winkelpui uit 1953 is eveneens goed te reconstrueren, omdat de posities van de kolommen gelijk zijn gebleven. De puilijst met marmeren stroken is opnieuw aan te brengen ter plaatse van de huidige betimmeringen. De muurdammen en kolommen kunnen de winkelpui een geleiding geven die overeenkomt met de historische opzet. Het gebruik van een verdiepte toegang en het terugbrengen van een etalageraam in de Boomgaard-

steeg zullen de winkelpui een opwaardering en een completer beeld van de historische pui geven.

Voor enkele winkelpuien is het uitgewerkte ontwerp, op basis van de onderzoeksresultaten en het advies, bijna gereed. De gemeente verwacht binnenkort de aanvraag voor subsidie en vergunning. Dit geldt ook voor Breestraat 161.

Sommige winkelpuien zullen gereconstrueerd worden of weer tevoorschijn komen om zo een positieve impuls te geven aan de kwaliteit van de historische Leidse binnenstad in moderne tijden.

Francien Durand

NOTEN:

1. Ook de Steenstraat, Hogewoerd en Lange Mare horen bij de eerste straten in Leiden waar de winkeliers zich concentreerden.
2. In 1906 is als vroege voorloper hiervan het warenhuis van Vroom & Dreesmann aan de Aalmarkt begonnen.
3. Ten gunste van dit project is de subsidieregeling, voorheen bekend als de "Smoor-regeling" (Nota Cultureel Erfgoed Leiden 2005-2015), verruimd. Deze nieuwe subsidieregeling is door het College van Burgemeester en Wethouders aangenomen op 21 april 2009.
4. Het reclamebeleid is opgesteld in de welstandsnota, die wordt gehanteerd door de ARK, de Adviescommissie Ruimtelijke Kwaliteit.

LITERATUUR:

- Unit Monumenten & Archeologie, gemeente Leiden, cd-rom: Historische Winkelpuien in Leiden 2009, Leiden 2009 (documentatie analyse P.C. Meijers, Bouwhistorie & Restauratie)
- W. Burgers, L. Abas, e.a., Langs Leidse Winkelpanden, Leiden 2003
- P. Bitter en P.J.M. de Baar, "Enkele gedachten over het ontstaan van Leiden", in Bodemonderzoek in Leiden 1990-1991, nr. 13-14, Leiden 1992
- E. Pelinck, "De ontwikkeling van het stadsbeeld in Leiden 1860-1960", p. 293-335, Leiden 1962

BOUWGESCHIEDENIS IN KAART GEBRACHT HARTEVELT-COMPLEX KRIJGT OPKNAPBEURT

Het Hartevelt-complex aan de Langegracht.

De gemeente Leiden wil het Hartevelt-complex, vroeger een jeneverstokerij, opknappen en geschikt maken voor nieuwe bedrijfsfuncties, zoals kantoorruimte. Met het oog daarop is de bouwgeschiedenis van het complex in kaart gebracht. Bij de vernieuwing van het complex aan de Langegracht kan dan zoveel mogelijk rekening worden gehouden met de geschiedenis van deze panden.

Het bedrijf, waarvan de drie pakhuizen met negentiende-eeuwse tuitgevels aan de Langegracht deel uitmaken, kent een lange geschiedenis. Al in 1734 werd op deze plek jenever gestookt. Allereerst door Willem van Aken en diens zoon Cornelis, die het bedrijf 'De Franche Kroon' doopten. Vanaf 1780 stond het bedrijf onder leiding van Abraham Harteveld (toen nog met een 'd' gespeld), die de jenever zijn naam gaf. Vanaf die tijd tot 1917 is het bedrijf van vader op zoon overgegaan. De naam Harteveld bleef bewaard in de naamloze vennootschap, die toen werd opgericht. Tot

1967 werd er jenever gestookt aan de Langegracht, daarna bleef het complex nog tot 1971 in gebruik als distributiecentrum van Bols. Vervolgens kwam het in handen van de gemeente Leiden, die het aan verschillende partijen verhuurde.

Het Hartevelt-complex zou eigenlijk door de Leidenaars gekoesterd moeten worden, schrijft Renate van Schaik van SwietenLau Architecten in een bouwhistorische studie naar het Hartevelt-complex onder de titel 'Een complex complex', uitgevoerd in opdracht van de gemeente Leiden. Het maakt namelijk deel uit

Sluitsteen van de distilleerderij 'De Franche Kroon'.

van de rijke stadsgeschiedenis van Leiden en hoewel de productie tegenwoordig is verplaatst naar elders, is het toch een Leids bedrijf om trots op te zijn.

Het belangrijkste aspect dat uit het bouwhistorisch onderzoek naar voren komt, is dat het Hartevelt-complex een lange ontwikkeling heeft doorgemaakt, met allerlei verbouwingen en uitbreidingen. Deze bouwgeschiedenis is letterlijk aan het complex af te lezen, dat is wat het bijzonder maakt. Hierdoor is het moeilijk om bepaalde panden of onderdelen een lagere historische waarde toe te kennen dan andere: het gaat immers om de ontwikkeling van het complex zals geheel. 'Alles maakt deel uit van de bedrijfsgeschiedenis van het Hartevelt-complex, en zou alleen daarom al behouden moeten blijven.'

Als er toch onderscheid gemaakt zou moeten worden, dan zouden de panden aan de Langegracht de hoogste historische waarde hebben, puur om het feit dat ze ouder zijn dan de rest (de twee pakhuizen) en omdat ze een belangrijke rol spelen in het straatbeeld van de Langegracht.

Verandering

Een andere punt dat uit het onderzoek naar voren komt, is de constante tendens naar verandering. De

Panden aan de Zandstraat.

ADVERTENTIE

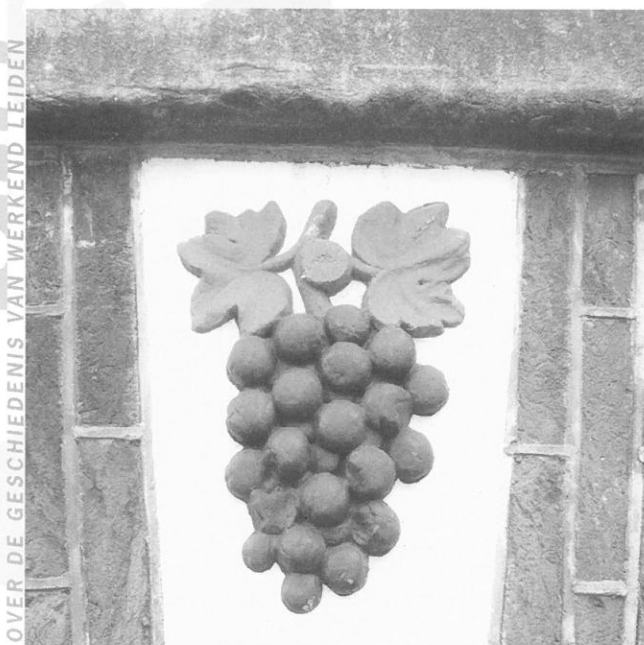
uitvaartverzorging

Janson & Bolland

Uitvaartcentrum Levendaal

Levendaal 103 • 2311 JG Leiden t 071 5 12 21 12 f 071 5 13 31 13 e info@uitvaartcentrumlevendaal.nl i www.uitvaartcentrumlevendaal.nl

Sluitsteen met druiventros bij pakhuis De Druif.

panden van de vroegere jeneverstokerij werden voortdurend aangepast aan nieuwe ontwikkelingen in de jeneverfabriek, waarbij ze ook wel van functie veranderden. Daarom is het ook helemaal niet zo vreemd

om ook nu de panden aan te passen aan hun nieuwe functies, zo wordt gezegd in het rapport.

Wel wordt hierbij een kanttekening gemaakt. 'In 1949 sneuvelden de oude panden aan de Zandstraat om plaats te maken voor een nieuwe distilleerderij. Dit betekent natuurlijk niet dat ook nu zomaar een aantal van de panden plat gegooid mag worden om iets nieuws te bouwen. Ten eerste omdat een deel van de panden beschermd is door de gemeentelijke monumentenstatus.' Bovendien zou een dergelijke ingreep niets toevoegen aan de geschiedenis van de jeneverstokerij als zodanig, het zou juist een stuk geschiedenis wegvagen.

Kleine ingrepen zijn te rechtvaardigen, mits de historische ontwikkeling van het complex aan de buitenkant af te lezen blijft. Bovendien moet een eventuele ingreep functioneel zijn, zoals het bij uitbreiding van industriële gebouwen betaamt.

De studie eindigt met een optimistische conclusie: met hier en daar een aanpassing kan het complex nog jaren mee, terwijl de geschiedenis van Hartevelt niet verloren gaat. En dat is maar goed ook, want er is nog zoveel aan het complex te zien en te ontdekken. ■

ADVERTENTIE

Bouwbedrijf Paardekooper

Sedert 1881

In 1881 heeft Arie Paardekooper de fundamenteën gelegd voor ons bouwbedrijf.

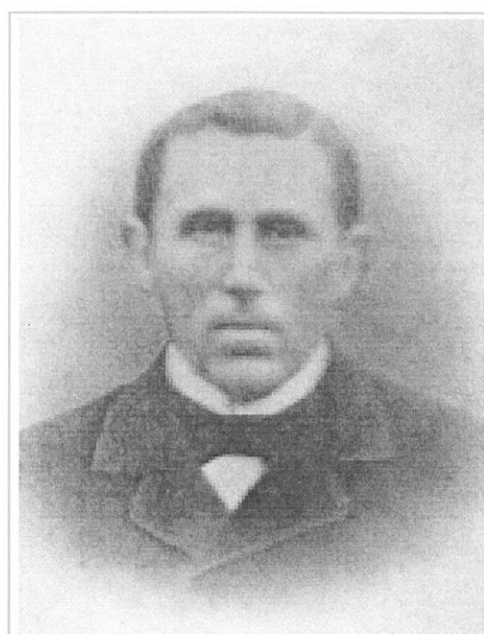
Verweven met deze lange historie is de liefde voor het vak, vakmanschap, vertrouwen en natuurlijk altijd weer bouwen.

Bouwbedrijf Paardekooper restaureert, renoveert en onderhoudt gebouwen.

- Lid van het NVOB
- Lid Bouwgarant
- Erkend Hoofdaannemer
- Erkend Leerbedrijf

Miening 41, 2381 GP Zoeterwoude
071-5801254

info@bouwbedrijf-paardekooper.nl

Arie Paardekooper 1857-1915

RUBRIEK MONUMENT

HOTEL IN WATERTOREN AAN WANTIJ

RUBRIEK MONUMENT

In de rubriek Monument aandacht voor industrieel erfgoed buiten de Leidse regio. Deze keer een kennismaking met de watertoren aan het Wantij in Dordrecht, die getransformeerd werd tot een hotel met restaurant.

Een kennismaking met de watertoren aan het Wantij in Dordrecht. Dat is de ontmoeting met een oude imposante toren, een echt waterkasteel, daterend van 1882, dat twee jaar geleden een nieuwe gedaante kreeg. In de toren en naastgelegen gebouwen van het vroegere gemeentelijk waterleidingbedrijf kwam een hotel met restaurant en de bijbehorende tuinen en kassen. Het geheel draagt de naam Villa Augustus.

Dat de oude watertoren zo'n opmerkelijke comeback maakte in de eenentwintigste eeuw, is vooral te danken aan de plannenmakers van de gemeente Dordrecht en ook aan drie ondernemers, Van der Have, Loos en De Vos, die eveneens de totstandkoming van Hotel New York in Rotterdam op hun naam brachten. De gemeente had op de zogeheten Kop van de Staart een nieuwe woonwijk gepland. Het is het gebied van de eerder failliet gegane scheepswerf en machinefabriek De Biesbosch (waarvan nog twee hallen aan de Maasstraat overgebleven zijn), en het vroegere terrein van de elektriciteitsmaatschappij Eneco. De wijk kreeg als

De tot hotel getransformeerde watertoren aan het Wantij.

naam de Stadswerven. De drie ondernemers kregen in april dit jaar een welverdiende onderscheiding: de tweejaarlijkse Watertorenprijs van de Nederlandse Watertoren Stichting, bedoeld om het kwaliteitsniveau van herbestemming van watertorens te verhogen.

In 2007 kon het hotel in de

aangepaste watertoren, die echter zijn vorm geheel heeft behouden, worden geopend. In het vroegere pompstationsgebouw naast de toren bevindt zich het restaurant, waar vooral maaltijden van het seizoen worden opgediend. De ingrediënten daarvoor komen deels van dichtbij: uit de tuinen en kassen,

Zicht op Villa Augustus en de tuinen in de winterzon

die om de gebouwen liggen. Het hotel met 37 kamers draait goed, zo vertelt een van de medewerkers, in tegenstelling tot de verwachting komen er meer zakenmensen dan toeristen. Overigens zijn de plannen nog niet geheel voltooid. Er komen bij het hotel aan het Wantij in het haventje drijvende hotelkamers, die met watertaxi's te bereiken zijn. Bijzonder zijn de tuinen, zoals de Italiaanse tuin, de geheime tuin, een moestuin en productietuinen.

Fantastisch uitzicht

De gevel van de watertoren heeft zijn oorspronkelijke vorm behou-

den, al zijn reparaties nodig geweest. Er zijn nu zes verdiepingen. Een kamer op de zesde verdieping geeft toegang tot het glazen torentje op de top. Daar heeft men een fantastisch uitzicht over Dordt en het water van deze stad. Vroegere stenen torentjes op het dak (afgebroken in 1938 voor een uitbreiding) zijn nagebouwd in gaas, zodat de silhouetten van deze torentjes er weer zijn. De bouw van Villa Augustus heeft zo'n zes miljoen euro gekost.

De toren aan het Wantij is een van de oudere torens in ons land, samen met die van Rotterdam en Den Haag. De toren werd in 1881/1882 gebouwd naar een ontwerp van J.A. van der Kloes, de toenmalige directeur van de dienst van Gemeentewerken. Tegen het eind van 1883 ging het drinkwaterbedrijf functioneren en daarmee hadden de Dordtenaren schoon water, waardoor ziekten konden worden ingedamd. In 1975 werd de toren, een rijksmonument, buiten gebruik gesteld.

De gemeente heeft verdere plannen voor de ontwikkelingen in dit gebied in voorbereiding. De oorspronkelijke plannen om dit gebied te maken tot een aantrekkelijk stadsdeel worden herzien, zo is begin dit jaar besloten. Dit vooral omdat de gemeente streeft

Herdenkingsplaquette, waarop aangegeven wordt hoe belangrijk schoon water is voor het voorkomen van ziekten.

naar een gunstiger financieel resultaat dan eerder was voorzien. De gemeente werkt nu samen met het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen aan een nieuwe opzet voor het plan Stads-werven.

Wibo Burgers

Zie ook: 'De watertorens van Dordrecht en Dubbeldam', Nieuw leven voor markante bouwwerken, door André Oerlemans, verschenen in de serie 'Verhalen van Dordrecht'.

ADVERTENTIE

STICHTING DIOGENES LEIDEN

Wij zoeken een vrijwilliger, een meedenkende innovatieve penningmeester voor ons bestuur.

Het bestuur bestaat uit 4 personen. Er is ondersteuning van onze administrateur, die voor de verwerking van alle financiële zaken zorg draagt. We vergaderen gemiddeld 8 keer per jaar.

Een kleine vergoeding wordt geboden.

Voor informatie: Zie onze website: www.diogenes-leiden.nl

VAN BOLLENBEDRIJF TOT MATRASSENFABRIEK (DEEL 1) VERDWIJNEND INDUSTRIEEL VERLEDEN IN DE LEIDSE VOGELWIJK

Ruim een eeuw lang stond aan de Rijnsburgerweg met het nu verdwenen nummer 132, eerst in Oegstgeest, na de annexatie van 1920 op Leids grondgebied en na de bouw van de Vogelwijk aan de Merelstraat, een bedrijfspand met directievilla. Na enig speurwerk bleek het gecombineerde gebouw vijf functies te hebben gehad: bloembollenbedrijf, meubelmakerij, sigarenfabriek, reclamebordenonderneming en matrassenfabriek. Een blik op de eerste halve eeuw.

Nog in de herfst van 2008 stond op het adres Merelstraat 1 A een klein gebouwencomplexje te verpieteren: een grote en hoge stenen schuur met dichte luiken met daaraan haaks gekoppeld en onzichtbaar van de straatzijde gezien een verkommerend oud villaatje, dat volgens de eerste steen dateert uit 1907. Alles overgoten met een afbladderende witte verf. Wie zou vermoeden dat hier honderd jaar ondernemingen uit minstens vijf sectoren een min of meer bloeiend bestaan hebben geleid?

Bloembollenkweekster

Voor ons onderzoek is allereerst van belang de eerste steen, gelegd door A.M. Juffermans op 14 augustus 1907. We weten intussen dat de opdrachtgeefster bekend stond als Margaretha Grimbergen, geboren 19 februari 1853 te Rijnsburg. Zij wordt in de stukken vrijwel steeds aangeduid als weduwe van de 5 augustus 1847 te Oegstgeest geboren Johannes Juffermans, die drie kort na hun geboorte overleden kinderen kreeg van zijn eerste vrouw Anna de Groot, die zelf binnen twee maanden na haar derde kraambed stierf. Het binnen een jaar na dit overlijden in 1879 geregistreerde tweede huwelijk van deze Johannes, van beroep bouwman ofwel boer, volle neef van raadslid, later wethouder Adrianus Juffermans, met Margaretha Grimbergen was beslist gelukkiger wat betreft

overlevingskansen. Bij haar kreeg Johannes tien kinderen, voordat hij in 1896 op 48-jarige leeftijd overleed. Nummer zes in het rijtje dat hij achterliet, heette Anna Maria, maar de eerste steen zal ongetwijfeld door de jongste spruit zijn gelegd, ofwel Alida Margaretha, geboren op 25 juli 1892 en als 15-jarige in staat zelf de troffel te hanteren.

Kennelijk had Johannes goed geboerd en was na hem Margaretha zoals meer Oegstgeester agrariërs in de laatste decennia van de negentiende eeuw overgegaan van het gewone boerenbedrijf op de veel lucratievere bloembollenteelt. In het bevolkingsregister anno 1900 staat landbouwster doorgestreept en is bloembollenkweekster ervoor in de plaats gekomen.

Pomona? Pomona!

Voor de aankoop van een flinke lap grond en de bouw van het huis en bollenschuur had Margaretha op korte termijn wel de substantiële som van zesduizend gulden nodig. Nu belegden de wat rijkere gemeenten in die tijd niet in IJlandse banken; ze zetten hun overvloedige gelden braaf weg op het Grootboek Nationale Schuld, maar als zich de gelegenheid voordeed, werden ze getipt door een naburige notaris dat een van zijn cliënten een hypotheek wilde verstrekken. Zo zorgde de Leidse notaris Coebergh in 1907 ervoor dat de gemeente Oegstgeest een hypothecaire lening aan

Zie voor binnengekomen actuele informatie de website
www.stiel-leiden.nl onder nieuws

Een klein gebouwencomplex aan de Merelstraat, waar alles begon.

De eerste steen, gelegd door A.M. Juffermans op 14 augustus 1907.

Margaretha Juffermans verstrekke. Blijkens de door burgemeester Griethuijsen zelf geschreven notulen van de raadsvergadering van 18 april 1907 had Coebergh de burgervader meegedeeld dat hij als notaris “voor belegging van f 6.000 of 11.000 soliede hypotheek zou kunnen plaatsen”. De Raad ging akkoord en als deskundige raadsleden voor opname van het onderpand wordt een commissie van drie benoemd, waarin ook A. Juffermans zitting heeft. In december 1907 keurt het provinciaal bestuur de transactie goed, waarbij men in aanmerking neemt dat het perceel “met de daarop gestichte woning” voldoende waarborg oplevert voor de geleende som. In 1910 verzoekt Maurits Ringeling, fruitkweker, op briefpapier van zijn “Kwekerij Pomona”, de gemeente of hij in verband met de aankoop van een deel van de tuingrond van Margaretha Grimbergen de helft van de hypotheek mag overnemen. De Raad der Gemeente Oegstgeest staat dit welwillend toe, waarbij het restant van het perceel “met het daarop gebouwde huis met bollenschuur” met een hypotheek blijft bezwaard ten name van de weduwe Juffermans. De bollenschuur van Margaretha Grimbergen moet dus in 1908 of 1909 zijn gebouwd. Enkele jaren later verzoekt Ringeling, die zich nu “bloembollenkweker” noemt, in verband met zijn plan tot verkoop van de kwekerij en verhuizing buiten de gemeente zijn hypotheek geheel te mogen aflossen.

We kwamen intussen de naam Pomona van de blozende Romeinse fruitgodin al tegen. Helaas geeft het bouwarchief van de gemeente Oegstgeest geen aanwijzingen over architect of aannemer van het villaatje in rode baksteen dat Margaretha liet neerzetten, maar het doet in de verte toch sterk denken aan een eenvoudiger, kleinere reproductie van villa Pomona vijfhonderd meter verder, gebouwd door architect H.J. Jesse in 1898 voor de familie van Eck. Tussen 1903 en zijn

dood in 1948 woonde hier Dirk van Eck, peetvader van de Leidse sociaal-democratie en tot de annexatie van 1920 eerste socialistisch gemeenteraadslid van Oegstgeest. Volgens biograaf Jaak Slangen werkte Van Eck na zijn echec in Boskoop als eerste rode burgemeester van Nederland een tijd op de macrobiotische kwekerij Pomona achter de gelijknamige villa, die werd geleid door zijn broer Daniël. Wellicht heeft deze laatste later de kwekerij van Ringeling overgenomen.

Erfgoed van Gevers

Hoe kwam Margaretha Juffermans-Grimbergen aan haar “bollengrond”? Het antwoord heeft te maken met de afwikkeling van de boedel van de familie van de ambachtsheer van Oegstgeest, jonkheer Gevers van Endegeest, in hetzelfde jaar 1896 dat de gemeente Leiden het naburig kasteel en landgoed Endegeest verwierf ten behoeve van de vestiging van de gemeentelijke inrichting voor geesteszieken.

De tweede generatie Gevers die de heerlijkheid Endegeest na 1800 in bezit had, het echtpaar Gevers-Deutz, was kinderloos gebleven. Als erfgenaam sinds 1877 trad in 1895 op een achterneef Leonard Adriaan Charles [van Heteren] Gevers, particulier, gewoond hebbende te Parijs, in 1896 woonachtig in Buitenzorg, Nederlands-Indië. Al in 1892 had Leonard “Adrien” Charles aan zijn kennelijke vriend Louis Gaspard Adrien Graaf van Limburg Stirum te Wassenaar bij akte van volmacht verleden te Batavia (Java) volmacht gegeven zijn zaken te behartigen. Toen de vruchtgebruikster de weduwe Gevers-Deutz overleed, liet Leonard geen gras over zijn bezit groeien, dat nu volledig eigendom was geworden. Hij was immers in ernstige financiële problemen geraakt, die misschien verband hielden met een kostbare levensstijl. Hij ver-

Een klein gebouwencomplex aan de Merelstraat, waar alles begon.

Een verkommerend oud villaatje, onzichtbaar van de straatzijde gezien, daterend van 1907.

kocht naast Endegeest op de door de Voorschotense notaris Schoor in het Stationskoffiehuis Zomerzorg in Leiden in 1896 gehouden veiling ook al zijn andere landerijen die grensden aan het landgoed, grondstukken in de Pesthuispolder tot aan het begin van de bebouwde kom van het dorp Oegstgeest aan de Leidseweg of Leidsestraatweg (= Rijsburgerweg). Drie percelen werden ter veiling verworven voor de som van samen 8.299 gulden door Cornelis Juffermans (!), landbouwer te Oegstgeest, als gemachtigde van Willem A. Bronswijk, meesterbakker te Wassenaar. Twee van de drie voor Bronswijk verworven stukken grensden aan goederen van Cornelis Dieben, die we in een eerder artikel tegenkwamen als stalhouder in de Steenstraat en Sint Aagtenstraat in Leiden. Een van de twee stukken betrof het huis met schuur, hooiberg en tuin genaamd Tuinlust, ofwel de huidige Villa Tuinlust op het adres Rijsburgerweg 130.

Na tien jaar verkocht bakker Bronswijk in 1906 onder toezien oog van notaris Coebergh te Leiden zijn geldbelegging aan de ons bekende weduwe Juffermans-Grimbergen voor de som van 11.000 gulden; de registratie te Leiden geschiedde voor 17.000 gulden; het verschil van 6.000 kwamen we eerder tegen als het bedrag dat Margaretha te kort kwam.

Exit bloembollenbedrijf, komst meubelmakerij

Toen onze weduwe, geboren in 1853, wat we tegenwoordig zouden noemen de AOW-leeftijd bereikte en haar jongste dochter Alida Margaretha, die de eerste steen van Rijsburgerweg 132 had gelegd, op punt van trouwen stond, vond zij het tijd afstand te doen van het bloembollenbedrijf, dat na de vette jaren vóór

nu magere jaren tijdens de Eerste Wereldoorlog meemaakte. Eind 1918 verkoopt zij, zich nu gewoon particuliere noemende, het huis en erf met tuin, door een laan toegang hebbende tot de Leidsestraatweg (dat nummer 132 duidelijk achter de rooilijn staat, blijkt ook uit deze toevoeging), aan Nicolaas Anthonius van Zijp te Leiden, directeur van de N.V. Leidsche Exploitatie Maatschappij van Onroerende Goederen gevestigd te Leiden. Van Zijp was tot de koop gemachtigd door de drie leden van de Raad van Toezicht van deze beleggingsonderneming. Onder dit drietal treffen we aan Leonardus van der Laan, architect. De koopsom bedroeg 29.000 gulden. Dat er weldra een eind zou komen aan het bollenbedrijf en overige tuinbouw in dit deel van de Pesthuispolder blijkt uit een artikel in het verkoopcontract dat luidt dat koopster erkent kennis te dragen van het bouwverbod door de gemeente Oegstgeest op een deel van het verkochte in verband met het stratenplan. Hier is ongetwijfeld sprake van een planmatige voorafschaduw van de pas jaren na de Leidse annexatie van 1920 tot stand gekomen Vogelenbuurt.

De Leidsche Exploitatie Mij gaat over tot verhuur van villa en schuur. We weten nog niet welke bedrijven er begin jaren twintig gezeten hebben. Bij de Stadhuisbrand van januari 1929 in Leiden is nu eenmaal veel verloren gegaan. Wel treffen we in de klapper op bouw- en hinderwetvergunningen 1929-1946 een dossier uit oktober-december 1927 betreffende de aanvraag voor de oprichting van een meubelmakerij van W. Schouten op het adres Rijsburgerweg 132. Er wordt met drie elektromotoren gewerkt. Schouten had eerst op het adres [Lange] Mare 60 gezeten, blijkens advertenties in de *Leidsche Courant*, waarin hij in oktober 1925 onder meer massief eiken linnenkasten grote maat voor 45 gulden aanbiedt. In adverten-

ties in dezelfde krant uit 1929 lezen we onder meer: "MEUBELEN koopt men het goedkoopst direct in de meubelfabriek van W. Schouten, Rijnsburgerweg 132, ingang halte Tuinlust. Massief eiken linnenkasten gr. m. f 31, m. eiken dressoirs f 28". In een andere annonce dezelfde maand wordt op hetzelfde adres aan dezelfde tramhalte een aankomend meubelmaker gevraagd.

Sigarenfabriek

In september 1936 verkoopt Van Zijp, nog steeds directeur van de Naamloze Vennootschap Leidsche Exploitatie Mij van Onroerende Goederen, het woonhuis met werkplaats gelegen aan de Rijnsburgerweg 132 aan Otto de Vaal, sigarenfabrikant, wonende te Rotterdam aan de Oude Delft 307. In de vooroorlogse adresboeken van de gemeente Rotterdam vinden we diverse O.'s de Vaal, ook een O. de Vaal Senior, allen als sigarenfabrikant of sigarenwinkelier aangeduid. De koopsom bedraagt 7.000 gulden, waarvan de koper slechts 1.800 contant betaalt, terwijl voor bijna de gehele restantschuld koper een hypothecaire schuld van 4.577 ten behoeve van de Maastrichtse Hypotheekbank overneemt die de blijkbaar niet erg kapitaalcrachtige N.V. al in 1918 had laten vestigen. Kennelijk had Otto de Vaal, die zich metterdaad met zijn gezin in het pand vestigde, grootse plannen. Want ook van zijn bedrijfje bestaat een hinderwetdossier over de maanden april-juni 1937 betreffende oprichting van een sigarenfabriek in het pand Rijnsburgerweg 132. Blijkens handgeschreven brief van O. de Vaal zal in de fabriek in werking worden gesteld een droogoven, een "plukmascientje (handkracht),

3 personen (handkracht)." [...] "In de sigarenfabriek zullen als regel 3 mensen werkzaam zijn en zullen al die werkzaamheden worden verricht behorende tot het sigarenbedrijf." Er worden geen bezwaren ingebracht. Op de lijst van potentiële bezwaarmakers staat in zijn hoedanigheid als voorzitter van de Vereniging voor Misvormden A.G. Bosman, die ook de directeur van de Annakliniek van deze vereniging kan laten tekenen. Bosman staat ook vermeld als de bijna-buurman van het buiten Nieuweroord op Rijnsburgerweg 124.

Of en hoelang tabaksfabrikant De Vaal nu precies zijn bedrijf heeft uitgeoefend, is niet erg duidelijk. In ieder geval verkoopt hij in zijn hoedanigheid als sigarenfabrikant al op 1 september 1937 het woonhuis met werkplaats en erf aan Rijnsburgerweg 132 voor de som van 8.000 gulden aan de weledelgestrenge heer Ir Aleidus Gerard Bosman, particulier.

Ir A.G. Bosman (1871-1958), lid van de Leidse gemeenteraad voor de Liberale Staatspartij tussen 1927 en 1935, was een schatrijke grootindustriël, onder meer president-directeur van de Nederlandse Kabelfabrieken te Delft, directeur van de Verenigde Touwfabrieken te Leiderdorp, maatschappelijk zeer actief, onder meer ten behoeve van het Leidse Volkshuis, de Leidse Hout en de al genoemde Annakliniek. In 1920 vestigde hij zich in Leiden op voormalig teelland, bouwde er een riant buitenhuis in Engelse stijl en legde een wandelbos aan, het nog steeds bestaande Bos van Bosman.

Gerard J. Telkamp

(wordt vervolgd)

ADVERTENTIE

VERENIGING OUD LEIDEN

Opgericht 5 november 1902

Postbus 917
2300 AX Leiden

Bent u geïnteresseerd in het Leidse en regionale Erfgoed en wilt u graag het beroemde Leids Jaarboekje gratis ontvangen, dan kunt u niet zonder het lidmaatschap van de Vereniging Oud-Leiden.

De contributie bedraagt € 20,- per jaar; jongeren tot 25 jaar betalen slechts € 12,50.

Door overmaking van dit bedrag op Postbankrekening 17 52 28 o.v.v. "nieuw lid" bent u lid van de Vereniging Oud-Leiden.

UIT LEIDEN & REGIO

Leiden – In het Ankerpark in Leiden bevindt zich nog een laatste overblijfsel van de vroegere Grofsmederij: een groot anker en het onderstuk van een schoorsteen. Dit onderstuk is echter ernstig in verval. Het bestuur van STIEL heeft in een brief aan het gemeentebestuur gepleit voor herstel en behoud van deze overblijfselen van de toenmalige fabriek.

Lisse – Opnieuw wordt in Lisse een bollenschuur van formaat verbouwd tot appartementen. Het betreft de monumentale bollenschuur van de gebr. Driehuizen aan de Heereweg, die plaats zal bieden aan 27 appartementen. De bollenschuur, die al een aantal jaren buiten gebruik is, kwam tot stand in de jaren twintig van de vorige eeuw. De buitenzijde van het gebouw, dat de status van rijksmonument heeft, wordt zoveel mogelijk intact gelaten. Het appartementengebouw wordt het middelpunt van de nieuwe wijk Driehuizenpark.

Lisse – Onlangs is een nieuwe gids met een fietsroute langs het bollenerfgoed verschenen. De fietsroute start in Lisse, bij het bollenmuseum De Zwarte Tulp, en loopt via Sassenheim, Noordwijkerhout, De Zilk en Hillegom terug naar Lisse. De fietsroutegids is een initiatief van de Projectgroep Behoud en Herbestemming Bollenerfgoed, die zich al sinds 1997 inzet voor het behoud van historische bollenschuren. De gids is voor vijf euro te koop bij VVV-kantoren en enkele boekhandels in het duin- en bollengebied.

Leiden – De vroegere Rijksdienst voor de Monumentenzorg heeft andermaal een nieuwe naam: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Nog niet zolang geleden werd als naam gekozen voor Rijksdienst voor

Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten. De dienst, tot deze maand gevestigd in een monumentaal gebouw in Zeist, heeft in mei ook een nieuw, zeer modern gebouw betrokken aan het Smallepad 5 in Amersfoort. Het postadres is: postbus 1600, 3800 BP Amersfoort, tel. 033-4217421, fax 033-4217799. Het nieuwe mailadres: info@cultureelerfgoed.nl, de nieuwe website heeft als adres: www.cultureelerfgoed.nl

Leiden – Onlangs is door Frank Welgemoed uit Hilversum een 'weblog industriecultuur' geopend. Daarop worden artikelen over de industriecultuur geplaatst. De site is te bereiken op www.industriecultuur.nl

WEER EEN WERKEND MONUMENT VAN BEDRIJF EN TECHNIEK

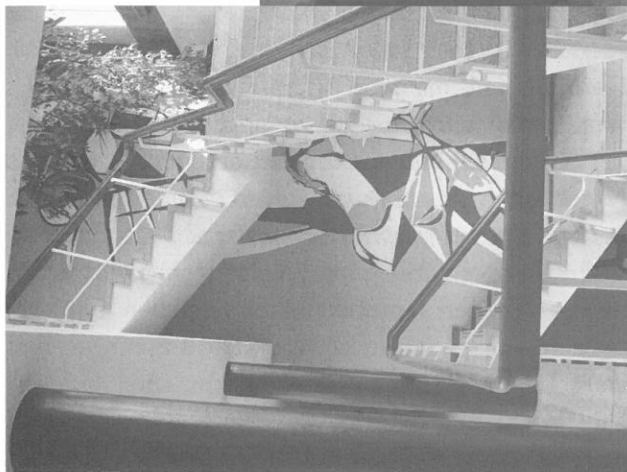
Nee, niet in Leiden, daar komt het maar niet van de grond. Eertijds was de Watertoren in beeld, de Stedelijke Lichtfabrieken, later Nuon stelde 700.000 gulden beschikbaar om hun kostbare verzameling uit het 50KV gebouw daar onder te brengen, maar neen, de Watertoren kwam niet beschikbaar en de zeven ton verdween in de Gemeentekas en de verzameling ging, behoudens enkele stadsklokken, verloren. Ja, zo gaat dat. Toen kwam het pand van v/h Drukkerij IJdo in beeld, maar de jongens van de Linkse Kerk waren sneller en agressiever en wij te netjes. Niet dus. De Lakenhal heeft een uitstalling van zaken uit het verleden van werkend Leiden en nog meer in de opslag. Hoewel vrijwel iedere voormalige fabriekstad een ruimte heeft om machines en voorwerpen uit het verleden aantrekkelijk op te stellen, blijft het in Leiden toch vrij statisch. Vooral de musea waar wat werkende machines te zien zijn, zijn voor de jeugd aantrekkelijk en begrijpelijk. Zien hoe iets gemaakt werd is interessant. Soms is dat heel uitgebreid, zoals het Textielmuseum in Tilburg, soms beperkt, zoals een werkende drukkerijmachine bij de Stichting Industrieel Erfgoed Helmond of het Likeur- en Frismuseum in Hilvarenbeek. Maar nu is er weer een nieuwe aanwinst., Het Verkadepaviljoen bij de Zaanse Schans: "waar de authentieke machines

nog volop draaien en de geschiedenis van chocolade en biscuit tot leven komt".
www.verkadepaviljoen.nl

CITÉ MEDICALE OFTEWEL HET BOERHAAVETERREIN

Zoals gemeld in Stielz 2009-1 is de universiteit bezig het gebied aan de Wassenaarseweg opnieuw in te richten en te hergebruiken en nieuwbouw te plegen. Ook met Stiel worden de plannen doorgesproken, want we vinden het ensemble van het medische dorp van belang en daarbinnen ijveren we voor het behoud van de kunstwerken van Lex Horn in het Clusiusgebouw (zie afbeelding) waarvan die in het trappenhuis niet verplaatsbaar zijn en mogelijk verloren gaan. Het trappenhuis in zijn geheel inpassen in een te ontwerpen gebouw zou het beste zijn. Ook pleit Stiel voor het behoud van (de bouwmassa van) de collegezalen. In het gebied staat het Gorter-gebouw en de gebouwen van Anatomie, Pathologie, Fysiologie en het Clusiuslaboratorium. We zijn benieuwd.

MUZIEKCENTRUM MARKTSTEEG

Een aantal voorstellen voor de inrichting van het toekomstige muziekcentrum De Nobel werd donderdag 9 april gepresenteerd in het Scheltema. Een drietal va-

rianten werd getoond en toegelicht voor een gehoor van bewoners en organisaties zoals LVC en Stiel. U kunt het allemaal vinden op www.leiden.nl onder projecten en daarna onder De Nobel.

WEDEROPBOUWKUNST.NL

De Stichting www.wederopbouwkunst.nl is een actie begonnen om wandkunst uit 1945-1965 op te sporen. Behalve de Rijksdienst RACM en het Instituut Collectie Nederland werkt een aantal gemeenten daaraan mee. We hebben behalve de wandkunst van Lex Horn ook het gipsplastiek van Eppo Doeve opgegeven. Een beschrijving van dit kunstwerk is gepubliceerd in Stielz 2004-1. Volgens onze gegevens bevindt het zich thans in de Lakenhal, we nemen aan goed bewaard in de opslag.

Zie voor binnengekomen actuele informatie de website
www.stiel-leiden.nl onder nieuws

ADVERTENTIE

Wij brengen het nieuws bij u thuis!

Met het Leidsch Dagblad blijft u op de hoogte van de gebeurtenissen in uw omgeving én leest u al het landelijke en wereldnieuws. Daarnaast besteden we veel aandacht aan cultuur, sport, wonen en ontspanning. Nieuws dat u direct raakt.

Dat brengen wij graag bij u thuis.

Word abonnee,
bel 088 - 8241111
of surf naar
www.leidschdagblad.nl

www.leidschdagblad.nl

Leidsch Dagblad

Het Motorhuis

Autodealerbedrijven

Leiden. Vondellaan 80. Tel: 071 - 535 18 00
www.motorhuis.nl

"J. Zierikzee" maatschoenmakerij

H.P.H. Nusteling
Bakkersteeg 3
2311 RH Leiden

Tel.: 071-5131156

maatschoenen op het net?

www.maatschoenen.nl

SWIETEN LAU

architecten

Per 15 augustus 2007 werken twee Leidse architectenburo's samen onder de naam: swietenlau architecten.

Onze adresgegevens:

St. Jacobsgracht 4
2311 PW Leiden

Postbus 11241
2301 EE Leiden

071 5141051
info@swietenlau.nl

www.swietenlau.nl